

MODEL PEMBELAJARAN SASTRA SUNDA BERBASIS KOMPETENSI DI SMP

Ku

Drs. Dedi Koswara, M.Hum.

A. Bubuka

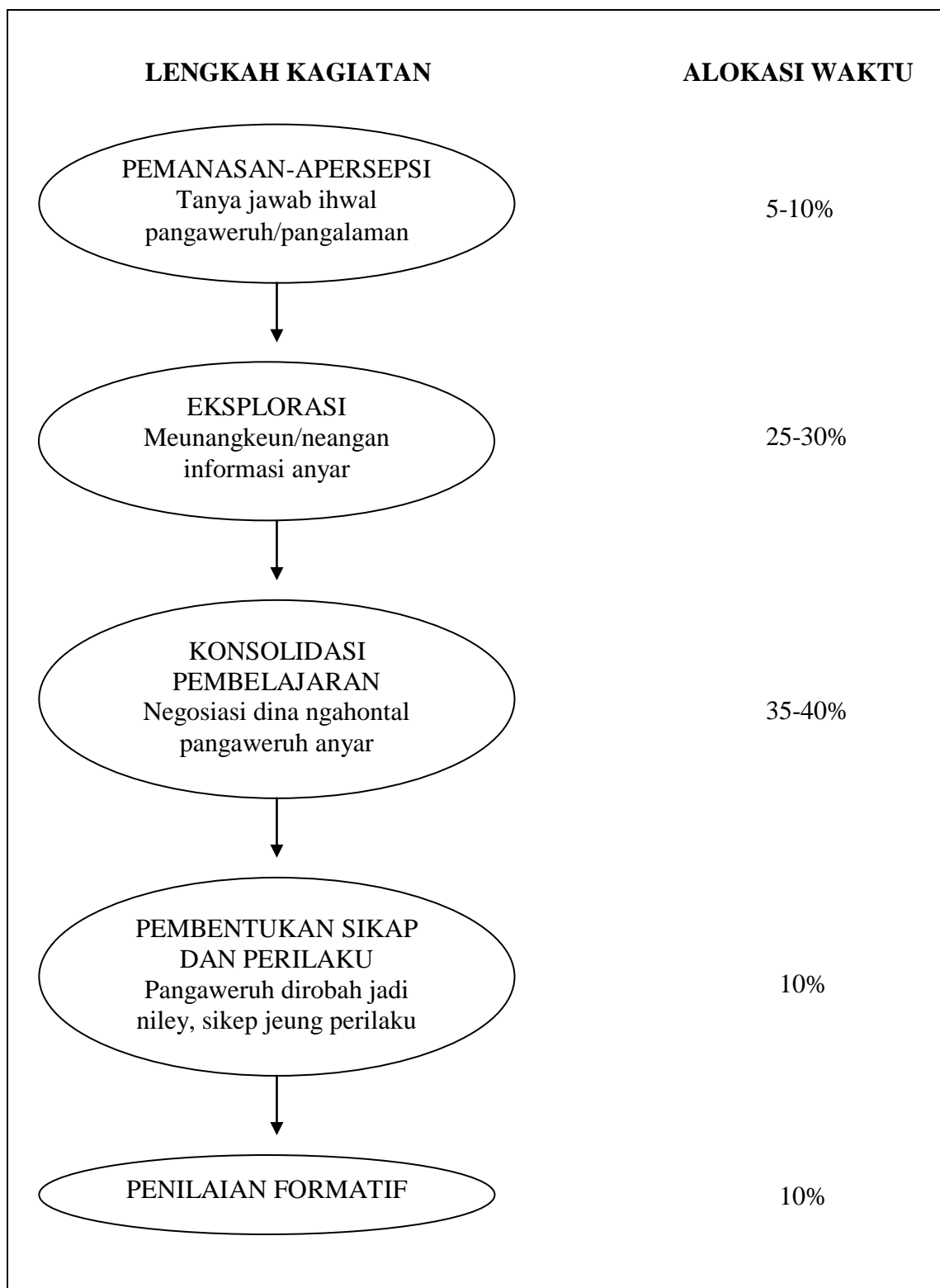
Model pembelajaran sastra Sunda berbasis kompetensi, saestuna mangrupa wujud tina metode jeung prosedur pembelajaran anu geus ditetepkeun. Kitu deui gelarna hiji prosedur oge gumantung kana metode anu digunakeun dina proses diajar-ngajar. Mun kitu, “metode” teh jadi mataholang anu jadi titik panginditan paradigma mikir dina enggoning nyieun hiji model pembelajaran.

Kumaha ari “model pembelajaran sastra Sunda?” Dina *Pedoman Pengembangan Kurikulum Berbasis Kompetensi Mata Pelajaran Bahasa Daerah (Sunda) untuk SD dan SMP (2003)* ditetelakeun ngeunaan “Prosedur Pembelajaran Bahasa Sunda” anu ngamekarkeun “Model Pembelajaran Bermakna”. Dina “Model Pembelajaran Bermakna” dipopoyankeun lima rupa langkah kagiatan saperti kieu

1. *Pemanasan-Apersepsi*, eusina mangrupa kagiatan
  - (a) neuleuman pangaweruh siswa (prates),
  - (b) mere motivasi ka siswa ku bahan ajar anu ngirut tur aya mangpaatna, jeung
  - (c) ngarojong siswa supaya katajieun pikeun miwanoh hal-hal anu anyar
2. *Eksplorasi*, eusina mangrupa kagiatan
  - (a) ngawanohkeun bahan atawa kaparigelan anyar, jeung
  - (b) ngaitkeun bahan anyar tea jeung pangaweruh nu geus nyampak di siswa
3. *Konsolidasi*, eusina mangrupa kagiatan
  - (a) ngaaktipkeun siswa dina maham bahan anyar jeung cara ngungkulan masalah, jeung
  - (b) ngaitkeun bahan ajar nu anyar jeung aspek kagiatan dina kahirupan
4. *Pembentukan sikap dan perilaku siswa*, eusina mangrupa kagiatan
  - (a) ngalarapkeun konsep anu diulik ku siswa dina kahirupanana, jeung
  - (b) ngawangun sikep jeung perilaku siswa dumasar kana konsep anu diulikna
5. *Penilaian Formatif*, eusina mangrupa kagiatan
  - (a) meunteun hasil pembelajaran siswa, jeung
  - (b) meunangkeun informasi pikeun nitenan kahengkeran jeung masalah siswa

Langkah kegiatan dina nyusun model pembelajaran bermakna bisa dititenan dina bagan ieu di handap.

MODEL PEMBELAJARAN BERMAKNA

Saestuna mah lima rupa langkah dina model pembelajaran bermakna teh bisa dibagi jadi tilu tahapan kagiatan, nyaeta (1) kagiatan awal, (2) kagiatan inti, jeung (3) kagiatan ahir. Eta tilu tahapan kagiatan pembelajaran teh, wincikanana saperti ieu di handap.

1. *Kagiatan Awal* (Bubuka)

Kagiatan awal atawa bubuka lolobana dilaksanakeun ku guru. Eusina mangrupa pemanasan-apersepsi anu ngawengku (1) ngabsen, (2) apersepsi, (3) prates, jeung (4) mere motivasi ka siswa pikeun diajar.

2. *Kagiatan Inti*

Kagiatan inti eusina mangrupa gambaran nyata tina proses pembelajaran sabage realisasi tina metodologi (pendekatan, metode, jeung teknik) pembelajaran. Ieu tahapan teh ngawengku litu komponen, nyaeta (1) eksplorasi, (2) konsolidasi pembelajaran, jeung (3) ngawangun sikep jeung perilaku siswa.

3. *Kagiatan Ahir* (Panutup)

Kagiatan ahir teh mangrupa kagiatan pamungkas dina proses pembelajaran anu netelakeun hiji upaya ngawangun sikep jeung perilaku siswa katut *penilaianana*. Ieu kagitana ahir teh ngawengku komponen-komponen (1) nandeskeun bahan pembelajaran, (2) ngayakeun penilaian formatif (postes), (3) ngajelaskeun lajuninglaku kagiatan kaasup mere pancen, jeung (4) nutup pembelajaran.

Kawasna bae, model pembelajaran sastra oge bisa nyonto kana eta model. Najan kitu, urang kudu wanoh heula kana lingkup konsep bahan pembelajaran sastra, terus netepkeun “metode” pangajaran nu rek digunakeun dina eta pembelajaran.

Lingkup konsep bahan pembelajaran sastra anu perlu ditepikeun ka siswa di SD teh ngawengku (1) puisi, (2) prosa, (3) drama.

Bahan pangajaran puisi ngawengku (a) jangjawokan/mantra, (b) sisindiran, (c) kakawihan, (d) pupujian, (e) wawacan, (f) guguritan, (g) pupuh (balakbak, pucung, maskumambang, ladrang, lambang, magatru, gambuh, jurudemung, kinanti, mijil, wirangrong, gurisa, asmarandana, duma, pangkur, sinom, dangdanggula), jeung (h) sajak.

Bahan pangajaran prosa ngawengku (a) carita pantun, (b) dongeng, (c) carita pondok, (d) novel. Sedengkeun bahan pangajaran drama ngawengku (a) naskaha drama, jeung (b) naskah gending karesmen.

Lingkup konsep pembelajaran sastra teh ditandeskeun deui dina bahan ajar pemahaman basa jeung sastra Sunda anu mangrupa aspek konsep (pengetahuan) sastra saperti kieu.

1. Puisi

a. Unsur puisi

b. Jenis puisi (jangjawokan, sisindiran, kakawihan, pupujian, guguritan, wawacan)

2. Prosa

a. Unsur prosa

b. Jenis prosa (carita pantun, carita wayang, dongeng, carita pondok, novel)

3. Drama

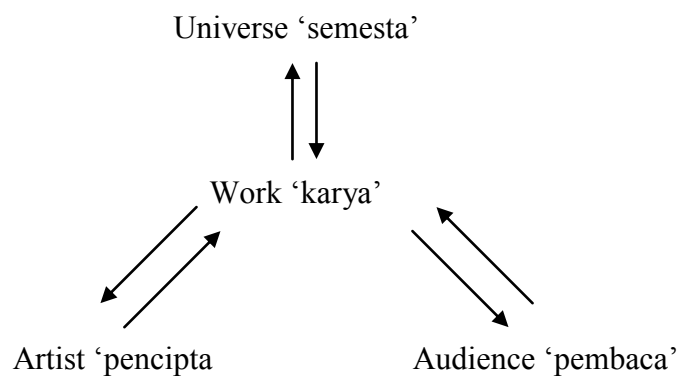
a. Unsur drama

b. Jenis drama

B. Pendekatan, Metode, jeung Teknik Pembelajaran Sastra Sunda

1. Pendekatan (Pamarekan)

Dina pembelajaran sastra bisa ngagunakeun opat rupa pendekatan (pamarekan) sastra saperti anu dipopoyankeun ku Abrams (1953: 6, Sardjono, 2003: 45, Teeuw, 1988: 50) saperti ieu di handap.

1. Pendekatan (pamarekan) anu nandeskeun tilikanana museur kana karya sastra sacara otonom disebut pamarekan *objektif*.
2. Pendekatan (pamarekan) sastra anu nandeskeun tilikanana museur ka paulis, disebutna pendekatan *ekspresip*.
3. Pendekatan (pamarekan) anu nandeskeun tilikanana museur kana alam semesta disebut pendekatan *mimetik*.

4. Pendekatan (pamarekan) anu nandeskeun tilikanana museur ka nu maca disebut pendekatan *pragmatik*.

2. Metode (Padika)

Nitenan bahan ajar sastra anu kudu ditepikeun ka siswa dina *Pedoman Pengembangan Kurikulum Berbasis Kompetensi (2003)*, bahan ajar sastra Sunda teh aya dina pembelajaran maca (membaca) jeung ngaregepkeun (menyimak).

Dina pembelajaran maca (membaca) bahan ajar sastra Sunda teh aya dina pembelajaran:

- (1) Berekspresi sastra melalui kegiatan pembacaan puisi (II/2 SMP).

Dina pembelajaran berbicara (nyarita) bahan ajar sastra Sunda teh aya dina pembelajaran:

- (1) Menceritakan kembali (III/1 SMP)

Realisasi pembelajaran sastra atra katinggal dina “kagiatan inti” pembelajaran maca jeung nyarita.

Kagiatan inti pembelajaran maca anu ngebrehkeun ayana bahan pembelajaran sastra katiten saperti ieu di handap:

Kelas II, Semester 2 SMP

- (1) Membaca dalam hati suatu sajak dari majalah atau buku bacaan.
- (2) Mendengarkan contoh pembacaan sajak oleh guru.
- (3) Mejawab pertanyaan mengenai isi atau unsur-unsur sajak .
- (4) Mencatat gaya bahasa yang ada dalam sajak.
- (5) Menggunakan gaya bahasa yang sama dalam kalimat lain.
- (6) Berlatih membacakan sajak.
- (7) Bertanya jawab mengenai sajak.
- (8) Menyimpulkan bahan pembelajaran.

Kagiatan inti pembelajaran nyarita anu ngebrehkeun ayana bahan pembelajaran sastra katiten saperti ieu di handap:

Kelas III, Semester 1 SMP

- (1) Mendengarkan siaran cerita drama melalui radio atau menonton tayangan drama melalui televisi atau melihat rekaman siaran atau tayangan drama.

- (2) Mencatat pokok-pokok cerita drama yang disiarkan atau ditayangkan itu dan menyusunnya sesuai dengan alur cerita drama tersebut.
- (3) Mengungkapkan alur cerita berdasarkan pokok-pokok cerita yang telah dicatat tadi.
- (4) Mengungkapkan alur cerita, tema, dan amanat cerita drama yang didengarkan atau ditonton tersebut.
- (5) Mendiskusikan pendapat atau tanggapan tersebut dengan teman-teman sekelas.

Dumasar kana “kegiatan inti” nu kaunggel dina pembelajaran maca jeung nyarita di luhur, bisa dicindekkeun yen metode anu digunakeun dina nepikeun bahan ajar sastra (puisi jeung drama) nyaeta metode *struktural*, jeung *semiotik*.

Metode struktural digunakeun pikeun ngarakrak atawa nganalisis unsur-unsur karya drama jeung unsur-unsur (hakekat) puisi, sedengkeun metode semiotik digunakeun pikeun nyusud (nyungsi) *harti* jeung *makna* tanda-tanda nu kakandung dina karya puisi jeung drama.

3. Teknik

Teknik nu bisa digunakeun pembelajaran sastra Sunda nyaeta teknik ceramah, diskusi, tanya jawab, bermain peran (simulasi, sosiodrama), resitasi (penugasan), jeung pemecahan masalah.

C. Panutup

Aya hal nu kawilang perlu diestokeun dina nangtukeun model pembelajaran sastra teh nyaeta metode nu rek digunakeun dina eta proses pembelajaran. Pikeun milih jeung nangtukeun metode anu rek dipake gumantung kana bahan anu rek ditepikeun ka parasiswa.

Guru basa jeung sastra Sunda teu perlu bingung dina nyusun model pembelajaran basa jeung sastra Sunda lantaran geus aya hiji padoman nyaeta buku *Pedoman Pengembangan Kurikulum Berbasis Kompetensi Mata Pelajaran Bahasa Daerah (Sunda) untuk Guru SD dan SMP*. Dina eta pedoman dipopoyankeun ngeunaan prosedur jeung metode (anu katiten tina kagiatan inti dina langkah pembelajaran maca jeung ngaregepkeun). Satuluyna hal eta teh bisa nyiptakeun model pembelajaran basa jeung sastra Sunda.

Di tungtung ieu pedaran, diebrehkeun salah sahiji conto silabus pembelajaran sastra Sunda.

FORMAT I

Mata Pelajaran : Bahasa Daerah
 Satuan Pendidikan : Sekolah Menengah Pertama
 Kelas/Semester : II/2
 Alokasi Waktu : 2 Jam Pelajaran

Kompetensi Dasar	Materi Pokok	Hasil Belajar	Indikator Pencapaian Hasil Belajar	Pembelajaran
Berekspresi sastra melalui kegiatan pembacaan puisi	Pembacaan puisi	Dapat mengungkap dan memahami puisi yang dibaca dan dapat menunjukkan ciri-ciri khusus penulisan puisi serta dapat membedakan perasaan dan kesan bila sebuah puisi dibacakan secara wajar dengan secara deklamasi.	<ul style="list-style-type: none"> • Dapat menangkap dan memahami isi atau tema puisi yang dibacanya. • Dapat menunjukkan ciri-ciri khusus penulisan puisi dan dapat membedakannya dengan penulisan prosa. • Dapat membedakan perasaan dan kesan yang ditimbulkan oleh pembawaan puisi secara wajar dan secara deklamasi. • Dapat membacakan puisi secara wajar dan secara deklamasi dengan ekspresi yang tepat. 	<ul style="list-style-type: none"> • Membaca suatu puisi yang terdapat pada buku bacaan atau majalah. • Memahami isi atau tema puisi yang dibaca. • Mengamati dan menunjukkan ciri-ciri menulisan puisi dan membedakannya dengan penulisan prosa. • Mendengarkan pembacaan puisi secara wajar dan secara deklamasi yang disampaikan guru atau melalui rekaman • Meresapi dan menghayati perasaan dan kesan yang ditimbulkan oleh pembacaan puisi secara wajar dan

				<p>secara deklamasi serta membandingkan keduanya.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Berlatih membacakan puisi secara wajar dan secara deklamasi dengan ekspresi yang tepat.
--	--	--	--	---

FORMAT 2

	<p>Mata Pelajaran : Bahasa Daerah (Sunda) Satuan Pendidikan : Sekolah Menengah Pertama Kelas/Semester : II/2 Alokasi Waktu : 2 Jam Pelajaran (2x pertemuan)</p>
Kompetensi Dasar:	Berekspressi sastra melalui kegiatan pembelajaran puisi
Materi Pokok:	Pembacaan puisi
Hasil Belajar:	Dapat mengungkap dan memahami puisi yang dibaca dan dapat menunjukkan ciri-ciri khusus penulisan puisi serta dapat membedakan perasaan dan kesan bila sebuah puisi dibacakan secara wajar dengan secara deklamasi.
Indikator Pencapaian Hasil Belajar:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dapat menangkap dan memahami isi atau tema puisi yang dibacanya. 2. Dapat menunjukkan ciri-ciri khusus penulisan puisi dan dapat membedakannya dengan penulisan prosa. 3. Dapat membedakan perasaan dan kesan yang ditimbulkan oleh pembawaan puisi secara wajar dan secara deklamasi. 4. Dapat membacakan puisi secara wajar dan secara deklamasi dengan ekspresi yang tepat.
Indikator:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Membaca suatu puisi yang terdapat pada buku bacaan atau majalah.

2. Memahami isi atau tema puisi yang dibaca.
3. Mengamati dan menunjukkan ciri-ciri menuliskan puisi dan membedakannya dengan penulisan prosa.
4. Mendengarkan pembacaan puisi secara wajar dan secara deklamasi yang disampaikan guru atau melalui rekaman
5. Meresapi dan menghayati perasaan dan kesan yang ditimbulkan oleh pembacaan puisi secara wajar dan secara deklamasi serta membandingkan keduanya.
6. Berlatih membacakan puisi secara wajar dan secara deklamasi dengan ekspresi yang tepat.

LANGKAH PEMBELAJARAN

Pemanasan-Apersepsi (5-10%)

- Guru memperlihatkan puisi hasil karya murid kelas 2 SMP.
- Guru membagikan foto kopi puisi hasil karya murid SMP kepada murid-murid
- Guru membacakan puisi secara wajar dan deklamasi kepada murid-murid.

Eksplorasi (25-30%)

- Murid dikenalkan dengan hasil karya sastra Sunda jenis puisi.
- Murid mengingat-ingat kembali hasil karya sastra puisi sejenis yang pernah dibaca, didengar/diketahui sebelumnya.
- Guru menawarkan cara belajar yang diinginkan oleh murid

Konsolidasi Pembelajaran (35-40%)

- Murid mencatat isi atau tema puisi yang dibaca/didengarkannya.
- Murid mencari dan mencatat ciri-ciri penulisan puisi dan membedakannya dengan penulisan prosa.
- Murid menyimak pembacaan puisi yang disampaikan guru atau melalui rekaman baik secara wajar maupun deklamasi.
- Murid mencatat hasil apresiasi dari penghayatan perasaan dan kesan yang ditimbulkan oleh pembacaan puisi secara wajar dan secara deklamasi serta membandingkan keduanya.
- Murid berlatih membacakan puisi secara wajar dan secara deklamasi.
- Guru menjelaskan seperlunya tentang unsur-unsur hakikat puisi dan ciri-ciri khusus penulisan puisi. Hal itu dilakukan apabila ada murid yang masih menemukan kesulitan dalam memahami isi puisi yang didengarkannya.

Pembentukan Sikap dan Perilaku (10%)

- Murid membuat catatan mengenai isi atau tema puisi yang dibaca/didengarkannya.
- Murid membuat deskripsi tentang ciri-ciri penulisan puisi dan membedakannya dengan penulisan prosa.

- Murid membuat catatan dari hasil apresiasi terhadap pembacaan puisi secara wajar dan deklamasi.
- Murid mendiskusikan amanat yang terdapat dalam puisi kemudian saling mengoreksi hasil rumusan pemikirannya tentang puisi yang dipahaminya.

Penilaian Formatif (10%)

- Berlatih membacakan puisi secara wajar dan deklamasi pada buku bacaan atau majalah.
- Berlatih memahami isi atau tema puisi yang dibaca/didengarkannya.
- Berlatih menunjukkan ciri-ciri penulisan puisi dan membedakannya dengan penulisan prosa.
- Berlatih menyimak pembacaan puisi secara wajar dan deklamasi yang disampaikan guru atau melalui rekaman.
- Berlatih mengapresiasi puisi secara wajar dan deklamasi serta membandingkan keduanya.

SARANA DA SUMBER BELAJAR

Sarana Pembelajaran

- **Alat Peraga:** Hasil karya sastra jenis puisi
- **Sumber Belajar:** Buku teks, majalah, Koran

PENILAIAN

1. Tes Tertulis

Mengoreksi unsur puisi mengenai tema dan ciri-ciri penulisan puisi serta hasil apresiasi terhadap puisi.

- a. Sebutkeun ciri-ciri nuliskeun sajak teh?
- b. Cing bandingkeun jeung cara nuliskeun prosa?
- c. Sanggeus hidep maca eta sajak, kira-kira temana ngeunaan naon? kumaha?
- d. Ayeuna pek ku hidep tulis deui eusi eta puisi dina wangun lancar, make basa sorangan!

2. Kinerja Performansi

Performansi yang diharapkan dari kinerja murid adalah sebagai berikut.

(Jawaban yang benar dan tepat dari murid mengenai hal-hal yang ditanyakan dalam tes tertulis).

3. Produk

Hasil pekerjaan murid berkaitan dengan pemahamannya tentang tema atau isi puisi, ciri-ciri penulisan puisi, dan hasil apresiasi terhadap puisi baik secara wajar maupun deklamasi.

4. Tugas

Murid diberi tugas mencari puisi dalam majalah, buku kumpulan puisi, dan Koran. Selanjutnya, murid menganalisis isi atau tema puisi, ciri-ciri penulisan puisi dan mengapresiasi puisi secara wajar dan deklamasi.

5. Portofolio

Guru mengadministrasi penilaian berdasarkan portofolio, yaitu mencatat dan menganalisis perkembangan kemampuan murid dalam belajar.

Mengetahui
Kepala SD,

NIP.

Guru Mata Pelajaran,

NIP.